

PEYAMI SAFA'NIN İNSANLARI

*Peyami Safa'nın Romanlarında
Şahıslar Kadrosu*

Şeyma Büyükkavas Kuran

ÖTÜKEN

ŞEYMA BÜYÜKKAVAS KURAN; 1974'te Tosya/Kastamonu'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. 1995 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitede Prof. Dr. Mustafa Özbacı danışmanlığında 1997'de "Mehmet Kaplan'ın Hayatı-Fikirleri" adlı yüksek lisans tezini; 2005'te "Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu" adlı doktora tezini tamamladı. "Türk Şiirinin Neşesi Halil Soyuer" adlı bir kitabı ve çok sayıda akademik makaleleri ve bildirileri bulunan Kuran, halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Evli ve bir kız çocuğu annesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Kısaltmalar	13

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	15
2. Konunun Tanımı ve Sınırları	16
3. Roman Kişilerine Genel Bir Bakış	18
4. Yöntem	37

1. SÖZDE KIZLAR

1.1. Kimliği ve Konusu	45
1.2. Özeti	49
1.3. Şahıs Kadrosu	50
1.3.1. Mebrure	50
1.3.2. Behiç	55
1.3.3. Fahri	58
1.3.4. Belma	60
1.3.5. Nadir	64
1.3.6. Nazmiye Hanım	65
1.3.7. Nevin	67
1.3.8. Salih	68
1.3.9. Siyret	69
1.3.10. Güzide	70
1.3.11. Mustafa Efendi	71

2. ŞİMŞEK

2.1. Kimliği ve Konusu	73
2.2. Özeti	77
2.3. Şahıs Kadrosu	78
2.3.1. Müfid	78
2.3.2. Pervin	87
2.3.3. Sacid	93
2.3.4. Ali	100
2.3.5. Behire	105
2.3.6. Şayeste Hanım	107
2.3.7. Melahat	108
2.3.8. Arif	109
2.3.9. Samiye	110

3. MAHŞER

3.1. Kimliği ve Konusu	111
3.2. Özeti	115
3.3. Şahıs Kadrosu	116
3.3.1. Nihat	116
3.3.2. Muazzez	122
3.3.3. Seniha Hanım	126
3.3.4. Mahir Bey	128
3.3.5. Muharrir Kerim Bey	130
3.3.6. Alaaddin Bey	132

3.3.7. Deli Doktor.....	133
3.3.8. Emine Hanım.....	136
3.3.9. Şevkiye Hanım	136
3.3.10. Hüseyin Efendi	137
3.3.11. Nihat'ın Arkadaş Çevresi.....	138
3.3.12. Rıza.....	140

4. BİR AKŞAMDİ

4.1. Kimliği ve Konusu.....	142
4.2. Özeti.....	145
4.3. Şahıs Kadrosu.....	145
4.3.1. Meliha.....	145
4.3.2. Kamil.....	149
4.3.3. Fatma	154
4.3.4. Şükrü	156
4.3.5. Sermet.....	158
4.3.6. Cevat.....	160
4.3.7. Ferdi.....	161
4.3.8. Bert	162

5. CANAN

5.1. Kimliği ve Konusu.....	164
5.2. Özeti.....	167
5.3. Şahıs Kadrosu.....	168
5.3.1. Canan.....	168
5.3.2. Bedia	172
5.3.3. Lami	176
5.3.4. Selim	178
5.3.5. Abdullah Bey.....	181
5.3.6. Şakir Bey.....	182
5.3.7. Renknaz Hanım	183
5.3.8. Şemseddin (Şemsi).....	184
5.3.9. Ferhunde Nine.....	185
5.3.10. Ali	186
5.3.11. Faik	187
5.3.12. Perihan.....	188
5.3.13. Canan'ın Annesi	189
5.3.14. Müsteşar Orhan Bey	191
5.3.15. Müsteşar Orhan Bey'in Eşi.....	192
5.3.16. Ethem	193
5.3.17. Mahmure.....	193

6. DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

6.1. Kimliği ve Konusu.....	195
6.2. Özeti	200
6.3. Şahıs Kadrosu.....	200
6.3.1. Genç.....	200
6.3.2. Nüzhet	205
6.3.3. Doktor Ragıp	207
6.3.4. Paşa	208

7. FATİH-HARBİYE

7.1. Kimliği ve Konusu.....	210
7.2. Özeti.....	214
7.3. Şahıs Kadrosu.....	214
7.3.1. Neriman.....	214
7.3.2. Şinasi.....	219
7.3.3. Faiz Bey.....	222
7.3.4. Macit.....	225
7.3.5. Ferit.....	226

8. BİR TEREDDÜDÜN ROMANI

8.1. Kimliği ve Konusu.....	228
8.2. Özeti.....	232
8.3. Şahıs Kadrosu.....	233
8.3.1. Muharrir.....	233
8.3.2. Vildan.....	240
8.3.3. Mualla.....	245

9. BİZ İNSANLAR

9.1. Kimliği ve Konusu.....	248
9.2. Özeti.....	251
9.3. Şahıs Kadrosu.....	252
9.3.1. Orhan Şakir.....	252
9.3.2. Vedia.....	259
9.3.3. Necati.....	265
9.3.4. Samiye Hanım.....	266
9.3.5. Bahri.....	268
9.3.6. Rüştü.....	269
9.3.7. Selahaddin Bey.....	271
9.3.8. Celâl.....	272
9.3.9. Süleyman.....	273
9.3.10. Mustafa.....	274
9.3.11. Tahsin.....	275
9.3.12. Ali Haydar.....	276
9.3.13. Sabri Efendi.....	277
9.3.14. Fazıl Bey.....	278
9.3.15. Hüsnü Bey.....	278
9.3.16. Besi.....	279
9.3.17. Sofi.....	279
9.3.18. Safiye.....	280

10. MATMAZEL NORALİYA'NIN KOLTUĞU

10.1. Kimliği ve Konusu.....	281
10.2. Özeti.....	285
10.3. Şahıs Kadrosu.....	286
10.3.1. Ferit.....	286
10.3.2. Matmazel Noraliya.....	292
10.3.3. Yahya Aziz.....	296
10.3.4. Vafi Bey.....	300

10.3.5. Tosun Ahmet	303
10.3.6. Zehra.....	306
10.3.7. Fatma	307
10.3.8. Tahir	308
10.3.9. Eda Hanım	310
10.3.10. Babuş	311
10.3.11. Selma	312
10.3.12. Nilüfer.....	314
10.3.13. Necmiye Teyze.....	315
10.3.14. Ferit'in Babası.....	316
10.3.15. Mister Joe (Cevat Fenman)	317
10.3.16. Suzy (Seza)	319
10.3.17. Nezire (Ferit'in Annesi)	319
10.3.18. Muhtar	320
10.3.19. Saim	321
10.3.20. Fotika.....	321

11. YALNIZIZ

11.1. Kimliği ve Konusu.....	323
11.2. Özeti.....	328
11.3. Şahıs Kadrosu.....	330
11.3.1. Samim	330
11.3.2. Meral.....	334
11.3.3. Besim	337
11.3.4. Mefharet.....	340
11.3.5. Selmin	342
11.3.6. Feriha.....	344
11.3.7. Ferhat.....	345
11.3.8. Nail	346
11.3.9. Necile	348
11.3.11. Renginaz	350
11.3.12. Şakir	351
11.3.13. Haydar.....	352

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ek: Peyami Safa'nın Romanlarında Yer Alan Şahısların Sınıflandırılması.....	373
Tablolar:	392

BİBLİYOGRAFYA

1. Peyami Safa'nın Çalışmada İncelenen Romanları	398
2. Peyami Safa'nın Çalışmada Yararlanılan Diğer Eserleri	398
3. Yararlanılan Diğer Kaynaklar.....	399
3.1. Kitaplar	399
3.2. Makaleler	402
3.3. Tezler	406
3.4. Sözlükler.....	406

ÖNSÖZ

Peyami Safa'nın İnsanları - Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu adlı bu kitap Giriş, İnceleme, Sonuç ve Değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş'te çalışmanın konusu, amacı, önemi belirtilmiş; şahıs kadrosu, roman kişisi kavramı üzerinde durulmuş, roman kişinin tanımlanmasına, romandaki işlevine, önemine, yaratılma şekillerine, inceleme biçimlerine temas edilmiştir. Ayrıca roman şahısları incelenirken uygulanan yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

İnceleme bölümünde Peyami Safa'nın romanlarında yer alan roman kişileri tek tek ele alınmıştır. Burada öncelikle inceleme konusu olan romanlar tanıtılmış, romanın bilinen tipik özellikleri üzerinde durulmuş, ana fikri, mesajı belirtilmeye çalışılmış, kısa bir özetine yer verilmiş, daha sonra romanda yer alan şahıslar, taşıdıkları sosyal, fizikî ve ruhî bütün özellikleri ile giriş bölümünde ortaya konulan kuramsal çerçeve dikkate alınmak suretiyle geniş olarak tahlil ve tasvir edilmiştir. "*Sonuç ve Değerlendirme*" başlığı altında ise, bir önceki bölümde sergilenen bilgiler ışığında Peyami Safa'nın roman şahısları, öne çıkan özelliklerine göre değişik açılardan gruplandırılmış, genel bir değerlendirilmeye tabi tutulmuş, elde edilen sonuçlar maddeler halinde ifade edilmiştir.

Bibliyografya'da yazarın incelenen romanları ile onun bu çalışma vesilesiyle başvurulan diğer eserlerine ve faydalanılan öteki kitap, makale, tez ve sözlüklere yer verilmiştir.

Bu çalışma ile roman karakteri oluşturmada en etkin kalemlerin başında gelen Peyami Safa'nın roman şahısları bir bütün olarak incelenmiş, böylece yazar hakkındaki araştırmalara bir yenisi daha eklenmiştir. Ayrıca roman kişileri incelenirken yazarın niyeti, hareket noktası seçilmiş ve şahıs kadrosu çalışmalarına yeni bir boyut kazandırılmaya gayret edilmiştir.

Bu kitap vesilesiyle yetişmemde ve bu çalışmanın her aşamasında büyük emeği olan, sonsuz sabrı ve ilgisi ile beni daima teşvik eden hocam Prof. Dr. Mustafa Özbacı'ya, üzerimde emeği olan bütün hocalarıma, anneme, babama ve aileme teşekkür ediyorum.

şeyma Büyükkavas Kuran

KISALTMALAR

age	:	Adı geçen eser
agm	:	Adı geçen makale
Bs.	:	Baskı
bkz	:	Bakınız
C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
Haz.	:	Hazırlayan
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
No.	:	Numara
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
YKY	:	Yapı Kredi Yayınları
SK	:	Sözde Kızlar
Ş	:	Şimşek
M	:	Mahşer
BA	:	Bir Akşamdı
C	:	Canan
DHK	:	Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
FH	:	Fatih Harbiye
BTR	:	Bir Tereddüdün Romanı
Bİ	:	Biz İnsanlar
MNK	:	Matmazel Noraliya'nın Koltuğu
Y	:	Yalnızız

GİRİŞ

Peyami Safa (2 Nisan1899-15 Haziran1961) Cumhuriyet dönemi Türk kültür, sanat, edebiyat ve düşünce hayatında eserleri, fikirleri, polemikleri, sıkıntı ve hastalıklarla geçen hayatı ile dikkate değer şahsiyetlerden biridir. O, hem romancı hem de araştırmacı, gazeteci ve fikir adamı kimliğiyle hayatı boyunca pek çok dalda eser ortaya koymuş, edebiyattan felsefeye, sosyolojiden psikolojiye, tarihe kadar pek çok farklı alanda fikirler öne sürmüş, en çok da Türk toplumuna gösterdiği hedefler, Doğu-Batı medeniyetlerine dair tespitler ve Türk romanına getirdiği yeniliklerle adından sıkça söz ettirmiştir.

Kendi kendini yetiştirmiş, bütün hayatını yazmaya adanmış ve geçimini yalnızca kalemiyle sağlamış bir fikir adamı olan Peyami Safa'nın biyografisi, sanatı ve düşünceleri hakkında bir kısmı akademik düzeyde olmak üzere pek çok çalışma yapılmıştır. Peyami Safa özellikle romanları ve roman türü hakkındaki fikirleri ile araştırmacıların ilgisini çekmiş ve onun romanları konu, dil ve teknik gibi açılardan pek çok incelemeye konu olmuştur. Fakat romanlarında çok etkili bir işleve sahip olan roman kişileri birkaç makale dışında bir bütün olarak ele alınmamıştır. Bu çalışmada böyle bir eksiğin giderilmesi amaçlanmıştır. Birol Emil'in *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası* adlı eserinin önsözünde "Bir romancının dünyasını incelerken ona çeşitli meseleler zaviyesinden bakılabilir. Bunların başında şahıslar gelir. Romancının başarısı büyük nispette yaratmış olduğu şahısların yeniliği, canlılığı, sosyal ve beşerî bakımdan taşıdıkları mânâ ve değer ile ölçülür. Orijinal bir şahsiyeti olan her romancı eserlerinde kendinden önceki romancıların vücut veremediği insan tipleri yaratır veya daha önce vücut bulmuş olsalar bile onları yeni ve değişik bir şekilde tekrar canlandırır." şeklinde ifade ettiği görüşten hareketle, roman kişisi yaratma hususunda

kendine has bir tarzı ve üslubu olan Peyami Safa'nın roman kişileri bu çalışmada konu olarak seçilmiş ve onun Server Bedi takma adıyla ve geçim kaygısıyla kaleme aldığı romanları hariç tutularak sadece Peyami Safa adıyla yazdığı on bir roman esas alınmıştır.

Bu çalışmada, edebiyat dünyasında bilinen ve pek çok esere tatbik olunan bir teknik Peyami Safa'nın on bir romanına uygulanmıştır. Ancak, daha önce yapılmış olan şahıslar kadrosu çalışmalarından farklı olarak ele alınan roman kişileri, daha ziyade romandaki işlevlerine, anlatıcının bakış açısına ve yazarın niyetini ortaya koyma yolunda üstlendikleri vasıflara göre incelenmiştir.

Çalışmanın amacı Peyami Safa'nın edebî romanlarındaki şahısları tanımak, tanıtmak, onlara muayyen bir niyet çerçevesinde nasıl portreler çizdiğini, dolayısıyla şahısların romanda nasıl görünür kılındıklarını ifade etmek, yazarın şahıs yaratma üslubunu belirlemek, yarattığı şahıslardan hareketle romancılığını bir yönüyle tanımlamak, onun kişiler sistemini nasıl kurduğunu ve bu sistemin roman yapısı içerisindeki yerini belirleyebilmektir. Çalışmada "bireyler arasındaki sosyal ilişkileri merkeze alarak dünya görüşünü sunan"¹ yazarın, romanın en önemli unsuru olan şahıslardan nasıl faydalandığı gösterilmeye çalışılacak, yazarın dünya görüşünü ve niyetini sunma yolunda roman şahıslarına ne gibi görevler verdiği ortaya konulacaktır.

2. Konunun Tanımı ve Sınırları

Anlatma esasına bağlı türlerden olan roman ve hikayede yer alan 'öykü' aşağıda sıralanan unsurların bir araya gelmesi ile oluşur:

Olay/Olay Örgüsü

1. Anlatıcı

-Kişiler

-Zaman

-Mekan

2. Tematik Yapı

3. Biçimsel Yapı

Bu unsurlar öyküde yazarın niyeti çerçevesinde kurgulanır ve birbirinin içine geçmiş bir şekilde eseri oluştururlar. Edebiyat bili-

¹ Yavuz Demir, *Zaman Zaman İçinde Roman Zaman İçinde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 82.

mine dair çalışmaların bir kısmı “Eserin teması, kişileri, bunların arasında çatışma, anlatım tekniği, olay örgüsü, imgeler, ton, simgeler, bunların hepsi teknikle ilgili şeylerdir ve eserin kendine özgü anlamını meydana getirirler. Eleştiri bu gibi öğelerin arasındaki ilişkiyi, eserin içinde oynadıkları rolü, bütüne katkılarını araştırarak eserin ilk bakışta fark edilmeyen yönlerini, ince anlamlarını, zenginliklerini ortaya çıkarmaya çalışır”² fikrinden hareketle anlatma esasına bağlı metinlerin bu unsurlarını tek tek ele alıp, metinle ilişkisinin gösterilmesiyle oluşur.

Roman kişileri, öykü ve olay örgüsü ile birlikte romanın en önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar. Romanlar “birkaç kişinin öyküsünü”³ anlatmak amacıyla yazılırlar ve bu birkaç kişinin anlatılması da, romanın temeli olan olay örgüsünü oluşturmaktadır. E. M. Forster aradaki bu bağı, “Olaylar kişilerin karakter niteliklerinden doğar, olup bittikten sonra da o kişileri değişikliğe uğratar. Kişilerle olaylar birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdır.”⁴ şeklinde ifade eder. Hiçbir roman/hikaye/anlatı tek kişiden oluşmaz. Tek kişinin hikayesinin anlatıldığı anlatılarda bile bu kişinin ilişkide bulunduğu diğer kişilerden az veya çok bahsedilir. Dolayısıyla anlatılarda şahıs kadrosu vazgeçilemez, olmazsa olmaz bir unsurdur. Şahıs kadrosuna dahil varlıkların şekilleri, yapıp ettikleri, tecrübeleri ve sonları anlatının varlık sebebini oluşturur, dolayısıyla anlatıların edebî yönden incelenmelerinde bu figürler ayrı bir önem taşırlar. Wellek-Warren “Eserde karşımıza çıkan insan tipleri ve bunların davranış özellikleri gerçek manada bir edebî araştırma konusu olabilir.”⁵ diyerek bu gerçeği ifade eder.

Önder Göçgün, şahıs kadrosunun roman türü içindeki önemini “Hiç şüphesiz, bütün sanat eserleri gibi her edebî roman, başlı başına bir dünyadır. Bu dünyayı meydana getiren şahıslar kadrosu ise, muharririn; dimağı ve kalemiyle, ‘insan’ denilen ‘muamma’nın kapısını bir nebze olsun aralamaya çalıştığı, canlı unsurlardır. Dolayısıyla

² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, 8. Bs., İstanbul 1991, s. 190.

³ Umberto Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul 1995, s. 97.

⁴ E. M. Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul 1985, s. 133.

⁵ R. Wellek-A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 101.

her romancı, 'insan'ı farklı zaman ve mekân şartları içerisinde, değişen muhtelif yönleriyle ele aldığı gibi, ebedî telakki olunabilecek cephelerinden de kavrayabilir. Onun için daimi bir akış içerisinde, 'hayat'ın ve 'insan'ın peşinde olmak zarureti ile karşı karşıya bulunan romanda; kendisine asıl hüviyetini kazandıran şahıslar kadrosu son derece ehemmiyet arz eder. Nitekim bu eserler; daha ziyade, 'dış' ve 'iç' şartları ile 'fert'leri ele alışları, onları tahlil ve yerine göre tenkit süzgecinden geçirişleri, nihayet bütün bunlarda sağladıkları başarıyla değer kazanırlar."⁶ cümleleriyle ifade eder.

Romanın yapısında bu derece önemli bir yere sahip olan roman kişilerini/şahıslar kadrosunu Şerif Aktaş, "İtibarî eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar"⁷ olarak tarif etmektedir. Kurmaca/İtibarî eserde bir olay içinde nakledilen bu şahıslar da elbette ki itibarî olacaktırlar. Fakat kurmaca/itibarî eser malzemesini gerçeklikten aldığı için itibarî olan roman kişileri ile gerçek kişiler arasında benzerlikler olması doğaldır. Roman kişilerinin de itibarî olmak kaydıyla gerçek kişiler gibi fizikî görünüşleri, ruhî halleri, istek ve arzuları vardır. Fakat roman kişileri gerçek insanlara benzemeleriyle değil, inandırıcı olmalarıyla gerçeklik kazanırlar. Bu yüzden şahıslar kadrosu adı altındaki çalışmalarda, roman kişilerinin değişik yön ve bilimler açısından incelenmesi değil, Propp örneğinde ve Şerif Aktaş'ın "şahıslar, metin içinde, daha yerinde bir ifadeyle, vakanın oluşu içinde yüklendikleri fonksiyon bakımından ehemmiyetlidir."⁸ görüşü temel alınarak bir yol çizilmesi daha fazla kabul görmüştür.

3. Roman Kişilerine Genel Bir Bakış

Tıpkı şiir gibi kesin ve değişmez bir tarif yapılamayan, edebî türlerin en bağımsız ve değişkeni sayılan roman, insanın ve toplumun değişik yönleriyle ifade edilebilmesinde diğer edebî türlere oranla daha büyük imkanlara sahiptir. Genel bir ifade ile hayatın ve tabii-

⁶ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

⁷ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 148.

⁸ Şerif Aktaş, *age*, s. 153.

atın içinden seçilen özel bir dilimin hikayesi demek olan romanın konusu, malzemesi ve hedefi insan hayatıdır. Diğer sanat dallarının bazen farklı konuları ele alarak konu alanlarını genişlettikleri olursa da romanın konusu sadece ve daima insandır. Romanda simgesel olarak yoğunlaştırılmış geniş bir insanî durumun sergilenmesi söz konusudur.⁹ Roman, bir tuzağa dönüştürülmüş dünyada insan yaşamını araştırır¹⁰ ve zaman içinde geçen, akan, yaşam görüngülerini, yani yaşantılar, düşünceler, niyetler, edimler ve olaylar zinciri ile bağlı insan eylemlerini yeniden yaratır.¹¹ Bir bakıma bu yeniden yaratma eylemiyle insanın özüne ulaşmaya çalışan ve gerçekte bu özü bulamayışın macerası¹² demek olan romanın, diğer türlerden farkı ve hayatla birebir bağlantısı, onun bize “tipik olanı, evrensel insanı”¹³ anlatması noktasında başlar.

İnsanın çevresiyle etkileşimini kendine malzeme edinen roman, onu hayatın yorumunu ve anlamını kurguladığı başka bir hayat düzeninde okuyucuya sunar ve bu sunumu kendisine has yapısı içinde gerçekleştirir. Onun kendisine has yapısı, irreal olarak nitelenen şahıs kadrosu, zaman, mekân, olay örgüsü gibi materyal unsurlarla anlatma-gösterme, tasvir, tahlil, iç monolog, bilinç akımı, leitmotif, montaj, özet, geriye dönüş gibi teknik unsurların organik bir bileşiminden oluşur ve tamamen kurmaca (fiction, itibarî) bir özellik arz eder. Bu özel yapı içerisinde yazar, seçtiği bakış açısı ve anlatıcı vasıtasıyla ifade etmek istediği temayı ve okuyucuya sunmak istediği mesajı esere kodlar.¹⁴ Bütün bu unsurlar, ait oldukları yalan dünyayı gerçeğe dönüştürme, ona gerçek zannı verme noktasında bir niyet çerçevesinde birleşirler ve hepsi birden önemli görevler üstlenirler.

Belli yer ve zamanda yaşayan kişiler arasında gerçekleşen olayların yine belli bir bakış açısından ve belli bir anlatıcı tarafından akta-

⁹ Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, YKY, İstanbul 1994, s. 32.

¹⁰ Milan Kundera, *Roman Sanatı*, (çev. İsmail Yerguz), Afa Deneme, İstanbul 1995, s. 25.

¹¹ Gennadiy N.Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, (çev. Yılmaz Onay), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1995, s. 93.

¹² Lukacs, *Roman Kuramı*, (çev. Sedat Ümran), Say Yayınları., İstanbul 1985, s. 120.

¹³ R. Wellek-A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 292.

¹⁴ Ramazan Çiftlikçi, “Türk Romanında Tip ve Karakter Problemi”, *Yedi İklim*, Haziran 2000, S. 123, s. 42.

rılmasıyla meydana gelen romanı görünür kılan unsurları, temelde *olaylar* ve *kişiler* olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bu iki temel unsur var olabilmek için birbirlerine muhtaçtırlar ve kurgusal olaylar kişilerin bir fonksiyonu olduğu gibi, kişiler de kurgunun bir fonksiyonudur.¹⁵ Olay denilen şey ancak herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbiriyle ilgilenmek zorunda kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebeti sonucu¹⁶ ortaya çıkabilir. Olay ve kişi arasındaki bu bağlantıyı Forster, "...olaylar kişilerin karakter niteliklerinden doğar, olup bittikten sonra da o kişileri değişikliğe uğratar. Kişilerle olaylar birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdır."¹⁷ şeklinde ifade eder. Olay örgüsünü (vak'a) taşımakla yükümlü roman kişileri, olayı tayin ederler ve bu kişilerin anlatılmasıyla da romanda olay yaratılmış olur.¹⁸

Kişiler, romanın yapısı içerisinde olmazsa olmaz unsurlardandır. Hatta "roman demek biraz da karakterler demektir"¹⁹ ve bunlar genelde çoğul olarak *şahıs kadrosu*, *kişiler sistemi*, *şahıs dünyası*, *kişiler*, *karakterler*, *tipler* gibi adlandırmalarla; tekil olarak da roman şahsı/kişisi, tip, karakter, actant, actor, kâğıt varlık, kahraman, figür, eyleyen gibi terimlerle ifade edilmektedirler. Bu terimlerin bazıları eş anlam içerdiği halde bazıları da *karakter* ve *tip* gibi birbirinden farklı anlamlara işaret edebilmektedir. Fakat kimi zaman tipin karakter, karakterin kişi, kahramanın karakter ya da kişi yerine kullanıldığı görülmektedir. Literatürde böyle bir ayrıma yer verilmekle beraber aslında roman kişilerinin tip veya karakter mi olduklarından ziyâde onların olayların akışında üstlendikleri rol önemlidir. Zaten *tip* ve *karakter* ayırım ve adlandırmaları da, kişilerin romandaki fonksiyonlarına göre yapılmaktadır. Zira karşımıza ilkin sağlam bir karakter olarak çıkmış olan kimi roman kişilerinin, zamanla toplumsal bazı ortak değerlerin temsilciliğini üstlenerek sembol bir kavram

¹⁵ Ronald B.Tobias, *Roman Yazma Sanatı*, (çev. Mehmet Harmancı), Say Yayınları, İstanbul 1996, s. 70.

¹⁶ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 48.

¹⁷ E. M. Forster, *Roman Sanatı*, s. 127.

¹⁸ "Olayları tayin eden karakter değil de nedir? Olay ise karakterin anlatılışı değil midir?" Henry James'in *The Art of The Fiction* adlı eserinden alıntılanan R. Welles-A.Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, s. 297.

¹⁹ Hasan Boynukara, "Karakter ve Tip", *Hece* (Türk Romanı Özel Sayısı), S. 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 175.

haline dönüştüğü, yani tipleştiği görülebilir. Bazı yanlış kullanımlar bir tarafa bırakılacak olursa, bahsi geçen terimlerin hemen hepsiyle aslında yazar tarafından belirli bir bakış açısı ve amaçla, yine belirli bir rol için birtakım fizikî, ahlakî ve duygusal niteliklerle donatılan, söyledikleri (diyalog veya iç monolog), yaptıkları (aksiyon) ve hakkında söylenenlerle okuyucuya takdim edilen kişiler (şahıs kadrosu) kastedilmektedir. Kişilerin romandaki konumu, bir bakıma oyuncuların tiyatrodaki, aktör ve aktrislerin sinemadaki konumuna benzer. Fakat roman kişileri bir yazma eyleminin nesnelileridir.²⁰ Gerçekte varlıkları sadece sese ya da kelimelere dayanır. Fakat “gerçek dediğimiz insanlar gibi, hatta onlardan daha çok düşünen, duyan, didinen, sevinç ve acı duyan”²¹ roman kişilerini Şerif Aktaş, “...itibari eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vak’anın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar”²² olarak tanımlar. Forster’a göre ise dünyaya insandan çok posta paketi gibi gelen bu roman kişileri, soydaşları olan gerçek insanlardan daha kaypaktırlar, daha ele avuca sığmaz niteliktedirler.²³ Onlar birden doğarlar, ölme süreleri uzatılabilir, az yerler, az uyurlar, yorulup usanmadan başkalarıyla ilişki kurabilirler. Gerçek hayattaki bir ya da birden fazla modelden hareketle yaratılmış olsalar da asla benzedikleri o modelin aynısı olarak kabul edilemezler. Bir vesile ile yukarıda da ifade edildiği gibi bunda yazarın teknik ve metot bilgisi ile sanatçı kimliği ve kişi yaratmada gösterdiği başarı önemli rol oynar ve bu roman türünün yapısına göre de değişir.²⁴ Yazarın kişiliğinden, ferdi hayat tecrübesinden süzülen kanıt ya da model, eser sona erdiğinde bambaşka bir şekle kavuşur. Başka bir ifadeyle gerçeklik, insan tarafından ifade alanına taşındığında, artık kendisi olmaktan çıkar ve gerçekliğin aslıyla onun ifade edilmiş biçimi arasına ifadenin örtüsü çekilmiş olur.²⁵ Dolayısıyla roman kişilerinden gerçek dünyaya tıpatıp uymaları değil, sadece

²⁰ Mikhail Bakhtin, *Karnavaladan Romana*, (çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 351.

²¹ Suut Kemal Yetkin, *Edebiyat Üzerine Denemeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Bs., Ankara 1978, s. 18.

²² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 148.

²³ E.M.Forster, *Roman Sanatı*, s. 91-95.

²⁴ E.M.Forster, *age*, s. 84.

²⁵ Rasim Özdenören, *Yazı, İmge Gerçeklik*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 56.

gerçek dünyaya benzemeleri, inandırıcı ve tutarlı oldukları için gerçeklik kazanmış olmaları beklenir. Hatta romancı, karakterini gerçek insanlardan farklı ya da ondan daha üstün çizdikçe hatırdı kalıcı bir şahıs yaratmış olur. Roman kişilerinin gerçek insanlardan bir farkı da onların gerçek insanlara kıyasla daha yakından tanınabilmeleridir. Onları tanıtan ve yaratan aynı kişi olduğu için, romancı bu kişileri bütün yönleriyle, iç ve dış dünyalarıyla, sırlarıyla, hayatlarının başı ve sonuyla anlatabilir. Böylece okuyucu, gerçek hayatta hiçbir zaman tam anlamıyla vakıf olamayacağı bir diğerinin hayatını, kurmaca dünyada bütün detayları ile öğrenme imkanı bulur.

Romancı, kişilerini yaratırken realiteden yola çıkar ve şahıslarını toplum içinden seçer. Fakat onları niyet ve amacına uygun olarak değiştirir, başkalaştırır, yine niyet ve amacına uygun olarak onları doğal ilişkiler içinde kaynaştırır. Böylece onları kurmaca dünyanın ayrılmaz bir parçası haline getirir. Çünkü “romancının isteğinin yansımından başka bir şey olmayan roman kahramanları”²⁶ nihayet kurmaca dünyanın figürleridir ve romancı onlara niyetini ortaya koymaya, vermek istediği mesajı yansıtmaya uygun belli kimlik özellikleri kazandırmıştır.

Konu, yapı, üslûp bakımından sürekli bir değişim geçiren roman türünde değişmeyen tek şey, şüphesiz yazarın “tanrı rolü”²⁷ oynamasına imkân veren roman kişilerinin varlığıdır. Kurgu metinde anlatılmak istenen öykünün gerçekleşmesi için biçimlenen bu kişiler, romancının kişileştirme yeteneğine bağlı olarak hayat kazanırlar. İki kapak arasında bambaşka bir âlemin sunulmasında etkili olan, o âlemin faileri konumunda bulunan roman kişilerinin tanıtılmasında en basit yol, o kişilere birer ad vermektir.²⁸ Kişiliğin bir parçası olduğuna ya da kişiliğe dair ipuçları taşıdığına inanılan adlar, az şeyle çok şey söylemek isteyen günümüz romanında da işlevsel bir role sahiptirler.²⁹ Bazen kişiye ad olarak seçilen kelime, içer-

²⁶ Roland Bourneur-Réal Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 90.

²⁷ Hasan Boyunkara, “Karakter ve Tip”, *Hece*, s. 174.

²⁸ “Karakter yaratmanın en basit yolu, karakterlere isim bulmaktır. Karakterlere takılan her isim onları canlandırır, onlara hayat verir ve kişilik kazandırır.” R.Wel-
lek-A.Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, s. 300.

²⁹ Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, s. 33.

diği mana bakımından kişinin sıfatı olabilmekte, bazen de kişinin romandaki işlevine, rolüne işaret edebilmektedir.³⁰ Bunun yanında bazen herhangi bir ada sahip olmayan roman kişileriyle -*Dokuzuncu Hariciye Koşusu*'ndaki genç gibi- karşılaşmak da mümkündür.

Kleber Headens kişilerin edebî hayata erişmesinde romancıların yüz türlü usulleri olduğunu söyler.³¹ Şerif Aktaş da roman kişilerinin edebîlik kazanması ve birbirleri arasındaki ilişkinin “gerçeklik duygusu uyandırması veya intibadan kaynaklanan çağrışım mekanizmasını harekete geçirmesi için şahıs kadrosunu meydana getiren fertlerin çeşitli bakımlardan tanıtılması”³² gereğini ifade eder. Geçmişten günümüze kadar roman şahısları yaratılırken/tanıtılırken tasvir en genel ve vazgeçilemez bir yöntem olmuştur. Bu yöntem sayesinde pek çok roman kişisi günümüze kadar unutulmadan gelmiştir.³³ Tasvir (portre) yöntemiyle şahıs, fizikî, psikolojik ve ruhsal yönden tanıtılır. Bu tasvir şekline dolaysız tanımlama denir. Fizikî tasvir (fizikî portre), gözün, kulağın, saçın ellerin, ayakların, duruşun, vücut yapısının, ses tonunun ve türlü mimiklerin tasvir edilmesi birçok yazar tarafından karakterin ipuçları olarak kullanılmıştır.³⁴ İnsanın beden yapısı ile huyu arasında bir ilişki olduğuna inanan Peyami Safa da, “Artık inanmamız gerekiyor ki, insan vücudu içine sirke, zeytinyağı, süt, su vb. doldurulmuş bir şişe, muhtevasına karşı lakayt bir şekil, mazrufuna karşı tarafsız ve alakasız bir zarf değildir. Bilakis insan vücudu, manasına sınıksız bağlı bir ifadedir... İnsan bedeni dediğimiz kitabın bir çok fasılları vardır: Yüz, kafa, ağız, dudaklar, elmacık kemikler, çene, hançere, dişler, damak, kulaklar, alın, vücudun duruşu, kemiklerin yapısı, mafsallar, adaleler, yağ hacmi, baş boyun, kollar, bacaklar, eller, ayaklar, omuzlar, cilt, saç-

³⁰ A.Camus'un ünlü romanı *Yabancı*'nın baş kişininin aptalca ölen manasına gelen Meursault adına sahip olması gibi. Daha fazla örnek için bkz. *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Zeynel Kiran-Ayşe (Eziler) Kiran, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000, s. 136.

³¹ Kleber Headens, *Roman Sanatı*, s. 62.

³² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 151-152.

³³ Şaban Sağlık, “Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman, Mekan, Tasvir”, *Hece* (Türk Romanı Özel Sayısı), Mayıs/Haziran/ Temmuz, S. 65/66/67, s. 156.

³⁴ Don James'den alıntılanan Hasan Çakır, *Öykü Sanatı*, (haz. ve çev. Hasan Çakır), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2000, s. 90.

lar, kaşlar hepsi ayrı ayrı bir huy ifadesidir.”³⁵ cümleleriyle insanın fizikî özelliklerinin karaktere ait birer ip ucu olduğunu ifade eder. Psikolojik tasvir (moral portre) ise “figürlerin ruhsal durumlarının ve ruhsal devinimlerinin bireyselleştirilmiş olarak ve karşılıklı ilişkiler içinde dinamik yansıtışı”dır.³⁶ Bu tasvirde kişinin yaşı, karakter özellikleri, iç dünyası, bilinç akışı, düşünceleri, tutku ve istekleri, hayalleri, özlemleri, acıları, kaygıları, korkuları, konuşma tarzı, yetenekleri vb. açığa kavuşur. Sosyal tasvirle kişinin içinde bulunduğu toplumdaki konumu, mesleği, yaşam tarzı, aile hayatı, bilgi ve kültür seviyesi, diğer insanlarla olan ilişkileri ortaya konulmuş olur. Kişinin fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden tanıtılmasında yazarın niyetiyle ilgili olmak üzere anlatıcı, objektif ya da sübjektif bir tavır takınabilir. Sübjektif tavır sayesinde şahıs, olumlu ya da olumsuz özellikleriyle tanıtılarak okuyucunun şahsın yanında ya da karşısında yer alması sağlanırken objektif tavrıda şahıs, olumlu ve olumsuz özellikleri ile tarafsız bir biçimde takdim edilir.

Gerçekte varlığı olmayan bu roman şahıslarına belli bir kişilik kazandırılırken yazar onun hakkında doğrudan doğruya kendi düşüncelerini ve yorumlarını verdiği gibi diğer roman kişilerinin o kişi hakkındaki düşüncelerine veya kişinin kendisi hakkındaki düşüncelerine de yer verebilir.³⁷ Yine romanın içine dağılmış halde bulunan ve dolaylı tanımlama olarak belirlenen kişinin konuşmaları, eylemleri ve hayat tarzı da onların kişilikleri hakkında bilgi verici unsurlardandır. Okuyucunun yorumlamasına muhtaç olan bu bilgiler, kişinin betimlenmesini tamamlar, bazen de değiştirirler.³⁸

Kurgusal zaman içerisinde ileri ya da geri kırılmalarla roman kişinin geçmişini, hali ve geleceği anlatılırken kişinin içinde bulunduğu mekanın anlatılması ve tasvir edilmesiyle de cansız bir varlık olan roman kişisi gerçeklik kazanmaya başlar. Bu tarz tasvir ve bilgilendirmelerle okuyucu, roman kişisi hakkında daha fazla ve ayrıntılı bilgiye ulaşmış olur. Mekanın yani kişinin yaşadığı evin, odanın, mahallenin tasviri hatta bir kişinin pencereye yürürken gördüğü

³⁵ Peyami Safa, “Beden ve Huy”, *Eğitim Gençlik Üniversite*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s. 19-20.

³⁶ Gennadiy N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, s. 226.

³⁷ Hasan Çakır, *Öykü Sanatı*, s. 20.

³⁸ Zeynel Kıran-Ayşe (Eziler) Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, s. 40.